

Assessment of Iranian Islamic and Human Values in the Periods of Transformation of the City from Traditional To Modern Fabric and the Method of Preserving It in the Future Cities

Shadi Shokri Yazdan Abad^{1*}, Mehdi Hamzenejad², Fatemeh Hosseinimoghaddam³

¹. M.A Student in Urban Planning, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran

². Assistant Professor in Architecture, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran

³. MA Student in Sustainable Architecture and Landscape Design, Politecnico Di Milano, Italy

* Corresponding another, shokri_sh@arch.iust.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2020

VOL.3, Issue.4, PP, 111-128

Received: 19 Sep 2019

Accepted: 29 Jan 2020

Dep. of Urban Planning

University of Guilan

KEYWORDS: Identity, Historical City Periods, Transformation, Islamic City, Human Values

Background: Cities are evolving. Changes in the cities in a way appropriate to time and technology could reinforce or weaken the role of human values in it, so it is important to recognize the transformation and its Islamic and human values. To date, there have been some attempt to typify the developmental trend. However, no attention has been paid to measuring the Islamic identity and the human values in this period.

Objectives: The current research examined whether or not the human values and principles of the Islamic city are fulfilled in the transformation of the cities from the traditional to the modern fabric. The aim was to compare the mentioned trend in Iran and the west. Through studying the principles and indicators of the Islamic city and the human values hidden in it, the importance of each of the indicators in this trend would be followed. Finally, the general strategies for preserving it in the future cities would be mentioned.

Method: Using the reasoning method, and after examining the characteristics of the periods of transformation of the cities and human value indicators in the urban definitions, the Delphi method was used at two rounds. Using Delphi method, the opinion of 10 experts (According to Hogarth's theory, Clayton and many other theorists that offer 5 - 12 experts)) has been taken in relation to the extent to which each of the principles of the human values and the Islamic city has been fulfilled during the transformation periods.

Result and Conclusion: Findings and analysis of the cases derived from the Delphi technique showed that the concepts such as nature-centered, God-centered, community-centered (core community) as well as economical, have been forgotten in Habibi's mentioned transformation trend and in the forgotten later cities, and only some concepts such as the community-centered (global communication) has become bolder. Therefore, in the final part of the paper, considering the opportunities and threats in the process of transformation, we have presented general strategies for promoting the human values and preserving the Islamic Iranian identity in the future cities.

Highlights:

Investigating of historical periods of the city and time and similar features of this period in Iran and West as exemplary

Using Delphi method to integrate Urban metamorphosis cycle with Islamic city principles and finally to study the principles and characteristics of human values and Islamic city in each course and suggestions for preserving these principles in future cities

Cite this article:

Shokri Yazdan Abad, S., Hamzenejad, M., hosseinimoghaddam, F. (2020). Assessment of Iranian Islamic and human values in the periods of transformation of the city from traditional to modern fabric and the method of preserving it in the future cities. *Urban Planning Knowledge*, 3(4), 111-128. doi: 10.22124/upk.2020.14463.1291

سنجش ارزشهای ایرانی اسلامی و انسانی در ادوار دگردیسی شهر از بافت سنتی به مدرن و شیوه حفظ آن در شهرهای آینده

شادی شکری یزدان آباد^{۱*}، مهدی حمزه نژاد^۲ و فاطمه حسینی مقدم^۳

۱. دانشجو کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

۲. استادیار گروه معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری پایدار و طراحی منظر، دانشگاه پلی تکنیک میلان، میلان، ایتالیا

* نویسنده مسئول: shokri_sh@arch.iust.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>دانش شهرسازی، ۱۳۹۸ دوره ۳، شماره ۴، صفحات ۱۱۱-۱۲۸ تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۰۹ گروه شهرسازی، دانشگاه گیلان</p>	<p>بیان مسأله: شهرها در حال تحول هستند. تغییرات در شهرها متناسب زمان و تکنولوژی می‌تواند نقش ارزش های انسانی را در آن تقویت یا تضعیف نمایند، لذا شناختن دگردیسی و ارزش های اسلامی و انسانی در آن، اهمیت می‌یابد. تا کنون تلاش‌هایی برای گونه‌شناسی سیر تحولات انجام شده که در این مطالعات توجهی به سنجش هویت اسلامی و ارزش های انسانی در این ادوار نشده است.</p> <p>هدف: پژوهش پیش‌رو میزان تحقق ارزش های انسانی و اصول شهر اسلامی را در سیر دگردیسی شهرها از بافت سنتی به مدرن را بررسی می‌کند. هدف این است تا سیر نامبرده شده را در ایران و غرب مقایسه نماید و با بررسی اصول و شاخص های شهر اسلامی و ارزش های انسانی نهفته در آن، اهمیت هریک از شاخص‌ها را در این سیر دنبال نماید. نهایت نیز برای حفظ آن در شهرهای آینده، راهکارهای کلی ذکر نماید.</p> <p>روش: ضمن استفاده از روش استدلالی، پس از بررسی ویژگی ادوار دگردیسی شهرها و شاخص های ارزش انسانی در تعاریف شهری، با استفاده از روش دلفی در دو راند، نظر صاحب‌نظران (۱۰ نفر متخصص (با توجه به نظریه هوگراث، کلایتون و بسیاری از دیگر نظریه‌پردازان که به تعداد ۵ تا ۱۲ متخصص اشاره می‌کنند)) در ارتباط با میزان تحقق هر یک از اصول ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی در ادوار دگردیسی، مورد سنجش قرار گرفته است.</p> <p>یافته‌ها و نتیجه: یافته‌ها و تحلیل موارد مستخرج از تکنیک دلفی نشان می‌دهد که مفاهیمی نظیر طبیعت‌محوری، خدامحوری، جامعه‌محوری (اجتماع پذیری) و همچنین اقتصاد، در سیر دگردیسی بیان‌شده حیبی و در شهرهای متأخر فراموش شده و تنها برخی مفاهیم مانند جامعه‌محوری (ارتباطات جهانی) پررنگ تر شده است. لذا در بخش انتهایی مقاله با توجه به فرصت‌ها و تهدیدها در سیر دگردیسی، به ارائه راهکارهایی کلی جهت ارتقا ارزش های انسانی و حفظ هویت ایرانی اسلامی، در شهرهای آتی پرداخته شده است.</p>

کلید واژه‌ها: هویت، ادوار تاریخی شهر، دگردیسی، شهر اسلامی، ارزش های انسانی

نکات برجسته:

بررسی ادوار تاریخی شهر و زمان و ویژگی مشابه این دوره در ایران و غرب به صورت مصداقی. استفاده از هم آمیزی ادوار دگردیسی شهری با اصول شهر اسلامی به روش دلفی و در نهایت بررسی اصول و شاخصه‌های ارزش های انسانی و شهر اسلامی در هر یک از دوره‌ها و پیشنهاداتی برای حفظ این اصول در شهرهای آتی.

مقدمه

شهرها بستر مناسبی برای شکل‌گیری و اعتلای ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی و گسترش و تحکیم روابط بین‌ان‌ها هستند (صارمی، ۱۳۷۸). مروری بر دگردیسی ادوار تاریخی شهر در نظر اول، نشان از یک گذار تاریخی است. گذار از جامعه سنتی به مدرن و از جامعه مدرن به شبکه‌ای که در تمام دنیا در حال بروز است. در چنین شرایطی هویت و ارزش‌های انسانی بزرگترین چالشی است که انسان با آن مواجه است. مطالعات زیادی در خصوص شکل‌گیری ادوار انجام گرفته است اما برای تحلیل پیچیدگی‌های موضوع در این مجال، چارچوبی براساس مطالعات حیبی در نظر گرفته شده است. تعمق در دوره‌بندی در نظر گرفته شده ایشان علاوه بر آن که بازگوکننده حقایقی است، سردرگمی‌هایی نیز در پی دارد و این سردرگمی‌ها زمانی پدیدار می‌شود که به مقایسه ادوار تاریخی پرداخته شود. مقایسه ادوار این شائبه را تقویت می‌کند که آیا مجموعه‌ای از این اشتراک‌ها و اختلافات می‌تواند ما را به یک نتیجه-گیری قطعی برای آینده برساند تا شهروند مدرن با زندگی کردن در آینده هویت و ارزش‌های انسانی خود را در هر جایی از شهر بیابد. این مطالعه پس از بررسی این ادوار به سنجش آن‌ها با ارزش‌های انسانی، اسلامی پرداخته است. شهرهای امروز از نوعی بی‌هویتی رنج می‌برند. توجه صرف به ویژگی‌های کالبدی تحولات شکل‌گرفته سبب نادیده‌گرفتن ارزش‌های انسانی و اصول صفات شهر اسلامی، شده است. مطابق با مطالعات حیبی هر شهری عمری دارد که تنها پس از سپری کردن یک دوره زمانی خاص از بین می‌رود. به نظر می‌رسد در بررسی سیر دگردیسی حیبی، تنها به برخی از ویژگی‌های ملموس شهرها توجه شده است، لذا توجه به ارزش‌های انسانی و هویت در این مطالعه مغفول مانده است. در این راستا این سؤال به ذهن می‌آید که تا چه اندازه ارزش‌های انسانی و اصول صفات شهر اسلامی در سیر دگردیسی شهرها از بافت سنتی به مدرن حفظ شده است؟ و چگونه می‌توان موجبات تقویت این ارزش‌ها را در شهرهای آینده فراهم نمود؟

ضرورت پرداختن بدین موضوع نیز به این خاطر است که باتوجه به پیشرفت‌های اخیر علم بشر و در امتداد تحولات صورت‌گرفته در شهرها، رسیدن به فراشهرها به سرعت در حال انجام است، و گریزی از آن نیست. باین‌وجود شهرها بدون داشتن خواستگاه و منزلی برای اندیشه‌های والای انسانی، به پدیده‌ای بدون روح مبدل می‌گردند. گذر از شهرهای سنتی به مدرن و سپس به فراشهرها و غیره در شهرها و خصوصا در شهرهای ایرانی و اسلامی ضمن دربرداشتن مزایا بسیار زیاد، معایبی نیز برای شهروندان به‌همراه دارد که تامل هوشمندانه‌ای را می‌طلبد. بنابراین باید برنامه‌ای برای آینده ارائه شود تا متناسب با خصلت‌ها و اخلاق و کنش‌های شهروندان باشد. تا ضمن تبیین روند دگردیسی شهرها از بافت سنتی به مدرن، شیوه حفظ ارزش‌های انسانی و اسلامی در شهرها را نیز سبب گردد. در واقع ضرورت و اهمیت این پژوهش از دو جهت قابل تامل است، نخست به جهت شناخت سیر تاریخی و تبارشناسی شهرها و تحولات آنها از گذشته تا آینده و دوم بدین‌روی که در بیشتر مطالعات تبارشناسی و یا تاریخ شکل شهر، ضمن دربرداشتن ارزش‌های مثبت و سیر تکامل تکنولوژی، گاه ارزش‌های انسانی و اسلامی در این سیر کم‌رنگ‌تر است، از جمله پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام شده است به این سیر نگاه خطی داشته‌اند؛ در صورتی که پژوهش پیش‌رو در پی تفسیر گذشته و راهبردهای به آینده و تحلیل انسانی هردو این موضوع نه فقط در طول یکدیگر بلکه در عرض یکدیگر است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

منابع مرتبط و پژوهش‌های انجام‌گرفته در ارتباط با موضوع موردبررسی را می‌توان به شرح زیر دانست: فرانکوئیس اسچر^۱ در سال ۲۰۰۷ در پژوهشی با عنوان "Multi Mobility, Multi Speed Cities" با بررسی آراء نظریه-پردازان و تحولات صورت‌گرفته در جهان امروزه و مقایسه آن با گذشته، به شهرهایی با سرعت و تحرک زیاد در روند این سیر می-رسد. آنها در پژوهش به این نتیجه رسیده‌اند که برخلاف باور بسیاری از متفکران، توسعه حمل‌ونقل خصوصی و فناوری‌های مخابراتی باعث نابودی شهرها نشده است. امروزه میزان ارتباطات از راه دور مقیاس جدیدی از شهر را به‌وجود می‌آورد. نقی زاده در سال ۱۳۸۹ در پژوهشی با عنوان "تاملی در چیستی شهر اسلامی" پس از ارائه و تبیین مبانی شهر اسلامی به توضیح ارکان شهر به طور عام و شهر اسلامی به صورت خاص و سپس الگو و یا اسوه شهر اسلامی و صفات شهر اسلامی و جلوه‌ها و تجلیات آن، تعریفی عام از شهر اسلامی ارائه می‌شود، که بارزترین ویژگی آن، با عنایت به جامعیت و جاودانگی و جهانی بودن اسلام، در عدم معرفی الگوی فیزیکی و کالبدی واحد و لایتغیر برای دوران و سرزمین‌های متفاوت می‌باشد.

^۱ Ascher, Francois

ستاری سار بانقلی در سال ۱۳۹۰ در پژوهشی با عنوان "سطح بندی شهر در کلام پیامبر اسلام (ص)" گفتارهای حضرت رسول اکرم (ص) که مرتبط با شهر و شهرسازی است مورد بررسی قرار داده است که شامل ابعاد معنوی و معیشتی است. پورسید آقایی و محمدی منفرد در سال ۱۳۹۱ در پژوهشی با عنوان "نقدی بر معیارهای ارزش‌مداری آرمان‌شهر توماس مور^۱ در کرامت انسانی (با تأکید بر اندیشه مهدویت)" به نقد معیارهای ارزشی اتویپای توماس مور درباره کرامت انسانی پرداخته است. و به این موضوع رسیدند که آرمان‌شهری که زائیده عقل و تفکر بشری است، نمی‌تواند الگویی مناسب برای کرامت انسانی به شمار آید و تنها آموزه‌های وحیانی می‌توانند الگویی مناسب در قالب آرمان‌شهر مهدوی دغدغه‌های بشری و کرامت‌انسانی پاسخ گویند. خادمی‌پور و دولت آباد و دامیده در سال ۱۳۹۲ به پژوهشی با عنوان "جستاری بر دگردیسی، پایایی و حضور مرمت شهری در دگرگونی سیمای شهرها، معماری و شهرسازی و توسعه پایدار (با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار)" پرداخته است. این جستار، با نگاهی به برخی مفاهیم بنیادین، به تحلیل واگرایی و دوگانگی ظاهری میان "دگردیسی" و "پایایی"، با برداشتی صحیح از روح زمانه، تاریخ، و زمان، می‌پردازد. آنچه امروز به عنوان "مرمت شهری" در جریان است تعاملی است میان تمام این روایتها.

هنری لوفور^۲ در سال ۲۰۱۴ در پژوهشی با عنوان "Dissolving city, planetary metamorphosis" سعی در حل چندین تناقض از طریق بررسی سیر تاریخی دارد. اولین تناقض این است که هرچه دامنه‌ی شهر مدرن گسترش می‌یابد روابط اجتماعی جاری در آن روبه‌زوال می‌روند. دومین تناقض اینکه مراکز و حاشیه‌ها در عین حال که متضمن یکدیگرند، ضد یکدیگر نیز هستند. این تناقضها برهم افزوده می‌شوند و خود را نشان می‌دهند. با این حال در شهر مدرن، ساکن شهر مدام در حال جابه‌جایی است - پیوسته می‌گردد و دوباره ساکن می‌شود، تا در نهایت به کلی از قید مکان رها شود.

حبیبی در سال ۱۳۹۴ در پژوهشی با عنوان "دگردیسی و پایایی شهر و مفهوم آن" به بررسی تاریخی دگرگونی و دگرایی شهرها در چهار دوره پرداخته است که در سخنرانی‌های بعدی نیز این ادوار به شش دوره تقسیم شده‌اند، پرداخته شده است. که این دسته بندی خود مبنایی می‌شود جهت بررسی بیشتر این موضوع در این مقاله.

جهانبخش و لطفی پور سیاهکلرودی و زکی‌پور در سال ۱۳۹۶ در پژوهشی با عنوان "بررسی دگردیسی ماهیت قلمرو کُنشگری، همگانی از شهر ایرانی - اسلامی تا شهر معاصر ایرانی" تا حدودی به بررسی موضوع مورد پژوهش پرداخته است؛ و در نهایت به این نتیجه دست یافته‌اند که ارتباط دوسویه‌ای بین همبستگی در تعاملات اجتماعی مردم، پویایی و حضور گروه‌های مختلف مردم در جامعه و تکوین و شکل‌گیری کالبدی و تقویت نقش عرصه‌های همگانی در ساختار شهری وجود داشته و اثر تقویتی و تضعیفی برهم دارد.

ادبیات موضوعی پژوهش

در این بخش به شناخت واژه شهر، مفهوم شهر براساس دیدگاه‌های مختلف و ارزش‌های انسانی نهفته در آن، دگردیسی و سیر تحولات شهرها براساس مطالعات دکتر حبیبی و ایتیمولوژی و ریشه‌یابی لغات مرتبط با دگردیسی شهر پرداخته شده است.

شناخت واژه شهر و شکل‌گیری شهرها

« واژه شهر از جمله واژه‌هایی است که در بین مکتوبات باستانی مندرج و موجود است. واژه شهر از واژه اوستایی خَشتر^۳ - برگرفته شده است که به معنای «شهریاری، پادشاهی و سرزمین» است» (نقل در کاویانی پویا، ۱۳۹۶). همچنین این واژه در فارسی میانه به صورت سهر(استان)^۴ آمده است» (نقل در کاویانی پویا، ۱۳۹۶). «در زبان‌های باستانی ایران، واژه شهر به‌جای کشور نیز کاربرد داشته است و در متون کهن، واژه ایران‌شهر بسیار بوده است» (نقل در کاویانی پویا، ۱۳۹۶). «دو واژه شار و شهر دارای ریشه‌های باستانی هستند اما معنا و مفهوم آن با تغییرات و دگرگونی‌هایی همراه بوده است» (فکوهی، ۱۳۸۳، ۲۶-۲۸).

^۱ Thomas more

^۲ Henri Lefebvre

^۳ Xšaθra

^۴ sahr(estan)

^۵ ērānšahr, Parth. aryānšahr

مفهوم شهر بر اساس دیدگاه‌های مختلف و ارزش‌های انسانی نهفته در آن

دیدگاه اجتماعی: «مولر لیر^۱ (۱۹۵۴)، شهر را هر تجمعی که جایگاه فعالیت‌های ویژه‌ای باشد، می‌داند» (ادیبی، ۱۳۷۰).
دیدگاه فرهنگی: «مامفورد^۲ در (۱۹۶۱) نخستین سرچشمه و نقطه‌ی ایجاد شهر را به شکل‌گیری مکان‌های گردهمایی آئینی پیوند می‌دهد.

دیدگاه اقتصادی: جین جیکوبز^۳ در کتاب اقتصاد شهرها (۱۹۶۹) از شهری تخیلی نام می‌برد، که در فلات آناتولی در ترکیه قرار داشته است» (کیم یونگ هون و رنه شورت^۴، ۲۰۰۸، ترجمه ایرج اسدی، ۱۳۸۸).

دیدگاه سیاسی: «از دیدگاه اشتراوس^۵ موضوع فلسفه سیاسی، شهر و انسان است» (نقل در ریاضی، ۱۳۹۲). «شکل‌گیری شهرها مفاهیم کلیدی شهروند و حقوق شهروندی نیز پدیدار گشته که برای همه شهروندان حق و حقوقی را تعریف نموده‌اند که مستحق طلبش هستند» (نقل در ریاضی، ۱۳۹۲).

دیدگاه اطلاعاتی: «مانوئل کاستلز^۶ در سال ۲۰۰۰ در مطالعه خود با عنوان «شهرها، اطلاعات، اقتصاد جهانی» بر شهر اطلاعاتی متمرکز می‌شود. کاستلز در این مطالعه، منطق جدید فضایی را که مشخصه‌ی شهر اطلاعاتی است، براساس تفوق فضای جریانه‌ها بر فضای مکان‌ها تعیین می‌کند» (ریاضی، ۱۳۹۲).

دگرذیسی و سیر تحولات شهرها بر اساس مطالعه حیبی

بازتاب این تغییرات را می‌توان در مطالعه محسن حیبی یکی از افراد تاثیرگذار و متولی آموزش رشته برنامه‌ریزی شهری در ایران دید. این ادوار با انقلاب فنی شروع می‌شوند و سپس با انقلاب فرهنگی همراه می‌شوند. شرح این ۴ دوره را به تفصیل در زیر آمده است:

شهر اول، فضای شهری، فضای تماس، شکل‌یابی بورگ^۷:

شهر پای گرفته در سده‌های میانه اروپایی و در تقابل با نظام تولید فتودالی، از پویایی نظام پیلهوری و بازرگانی جان می‌گیرد. خانه‌های به هم چسبیده، گذرهای باریک، هم‌نشینی بناهای خاص با بناهای عام، هم‌نشینی بناهای خاص و یادمانی با دیگر بناهای شهری، درهم آمیختگی فضاهای عمومی با زندگی شهری، تماس بودن فضا، مکان، و زندگی روزمره مردمان چاچوب فضایی این شهر را می‌سازند. شهر و بناهای شهری به فضای تماس حیات می‌بخشند، مکان متولد می‌شود، و با همه حواس پنج‌گانه آدمی احساس و ادراک و تعریف می‌شود. (حیبی، ۱۳۹۴).

شهر دوم، فضای شهری، فضای نمایش، شکل‌یابی تاون، نووارگی اول تاون^۸

«شهر برآمده از دوران نوزایی «شهرنمایش» واقع‌گرایی، کمال‌گرایی و نمادگرایی دستورالعمل است. حس بینایی بر دیگر حس‌ها پیشی می‌گیرد. دگرگونی شهری با سه عنصر عمده: فن و فناوری، سیاسی، و عقلایی شناسایی می‌شود. میدان لباس معمولی خود را از تن درمی‌آورد به جای آن جامه‌ای تشریفاتی به تن می‌کند. گذرهای جدید نیز با تغییر مقیاس معنایی نو از خود عرضه می‌دارند. اولین پیاده‌روها شکل می‌گیرند، عبور سریع از کند جدا می‌شود. تماس مستقیم، صمیمی، و بواسطه‌ی عابر پیاده و گذر برای همیشه از بین می‌رود» (حیبی، ۱۳۹۴).

^۱ Muller Iyer

^۲ Mumford

^۳ Jane Jacobs

^۴ Kim, yong-Hyun and Short, R. John

^۵ Strauss

^۶ Manuel Castells

^۷ Burg

^۸ Town

شکل ۱. شهر باستانی پالمانوا فضای کالبدی شهر نشان از درهم تنیدگی فضای عمومی و خصوصی است که انسان می تواند تمام اجزای شهر را با حواس ۵ گانه خود حس کند.
 مأخذ: (Andre le notre 2019/06/11)

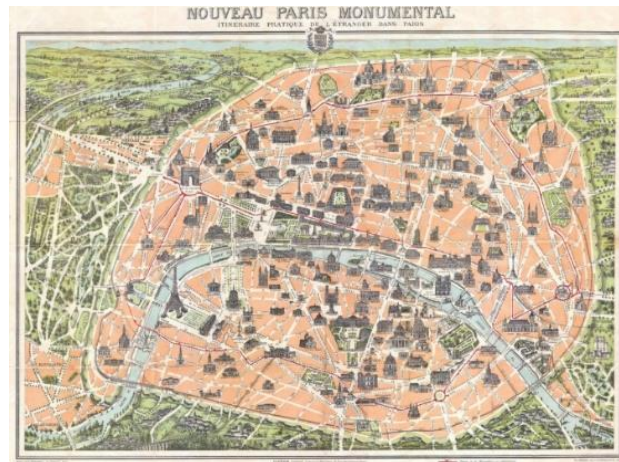

شکل ۲. نمایی از کاخ ورسای که خود را در معرض نمایش شهروند قرار می دهد. در این مجموعه شهری به تناسبات انسان توجه شده است. مأخذ: (Andre le notre 2019/06/11)

شهر سوم، فضای شهری، فضای آمدوشد، فضای جنبش و حرکت، نوآوری دوم سیتی^۱:

« انقلاب صنعتی، دستاورد انقلاب علمی و فنی سده هجدهم، سبب دگرگونی گسترده و درنهایت دگرپرسی شهر، فضای شهری، و مفاهیم آنها می شود، سیتی شکل می گیرد، شهری آشفته، متورم، و درهم و برهم در همه زمینه های اجتماعی، فرهنگی، و به ویژه کالبدی فضایی. رفتارهای خصوصی به عرصه های عمومی کشانیده می شوند. واژه جدید «اربان» کاربست پیدا می کند و چارچوب «سیتی» را به هم می ریزد و روابط کلان شهری را سبب می شود. فرد رهاشده، آزاد، تنها و منفرد، و دلزده ولی حسابگر رفتارها و هنجارهای شهری جدیدی را نشان می دهد و تجربه می کند. فضای شهری به ابزار کارآمد و سودآور چرخه تولید، توزیع، مبادله، و مصرف تبدیل می شود. افزون بر حمل و نقل ریلی، حمل و نقل جاده ای نیز شهر را درمی نوردد. عرصه های عمومی و خصوصی کار و فراغت از هم جدا می شوند. شهرسازی در دوگانه متقابل کلان شهر و محله مصداق می یابد، کلان شهر بدون مکان و بدون مرز می شود» (حبیبی، ۱۳۹۴). «در اوربن سلسله مراتب وجود ندارد و حریم کم رنگ می شود. در مفهوم اوربن شهر دو مقیاس دارد: یکی کل شهر و دیگری محله» (حبیبی، ۱۳۹۴).

^۱ City

شکل ۳. پاریس در دهه ۱۹۰۰ میلادی در این شهر مفهوم سلسله مراتب، حومه و حریم کم رنگ می‌شود و سرعت برای شهر بسیار مهم تلقی می‌شود. مأخذ: Old map paris 1900 (5 Nov 2017)

شهر چهارم، فضای شهری، فضای ارتباط، فضای اتصال، نوآوری سوم متروپل^۱:

«در سه دههٔ آخرین قرن بیستم، مفهوم کلان‌شهر در حیطهٔ دگرگونی‌های چشمگیر فنی در وسایل و شبکه‌های حمل‌ونقل، بخصوص ریلی، جاده‌ای، و هوایی و نیز شبکه‌های ارتباطی دگرگون می‌شود. شهری که این زیست‌جهان‌های متفاوت را به وسیلهٔ شبکه‌های جاده‌ای و ریلی سریع‌السیر و شبکه‌های ارتباطات از راه دور به هم می‌دوزد. مکان‌هایی با نقش‌های دوگانهٔ واقعی و مجازی که در آن‌ها مفاهیم زمان، مکان، و فاصله دگرپرسی یافته‌اند. عبور از کلان‌شهر (متروپل) به ورانشهر (متاپول^۲) در حال وقوع است. در متاپول جهان‌های موازی در کنار هم قرار گرفته‌اند و با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. منطقه‌های از نظر عملکردی پیوسته و از نظر اجتماعی ناپیوسته، متمرکز و نامتمرکز، گسسته ولی متعامل با پیراشهرهای در هم آمیخته است و روابط چهره به چهره و رودررو اهمیتی دوچندان می‌یابند» (حبیبی، ۱۳۹۴).

شکل ۴. کلانشهر نیویورک از گره‌ها و شریان‌های آمد و شد سریع است. شهری با پراکندگی بسیار کم مرکز و پیرامون در آن بی‌معنی شده است. در این شهر فرهنگ غالبی وجود ندارد. نیویورک شهری با دگرگونی‌های چشمگیر فنی است که به سرعت در حال طی کردن سیر شبکه‌ای شدن است. مأخذ: New-york location (2016)

^۱ Metropolis

^۲ Metapolis

اتیمولوژی (ریشه شناسی) واژه‌های دگردیسی شهری

ریشه‌شناسی هر یک مراحل سیر دگردیسی شهرها بر اساس تقسیم‌بندی حبیبی پرداخته شده است.

جدول ۱. اتیمولوژی (ریشه شناسی) هر یک از مراحل دگردیسی شهری

واژه	ریشه شناسی ^۱
بورگ	به قلعه باستانی یا قرون وسطایی مستحکم و بارودار گفته می‌شده است. ریشه واژه به لغت برج برمی‌گردد. (دیوارکشی شده) جای بلندی که شهرها را بر آن بنا می‌کرده‌اند.
ویلیج ^۲	ریشه واژه به لغت ویلا، خانه ییلاقی برمی‌گردد (روستا)، یک شهر بسیار کوچک در حومه شهر
تاون	معمولا از ویلیج بزرگتر و از سیتی کوچکتر است. (شهرک) واژه تاور ^۳ به معنای برج، دژ، قلعه و ارگ است و تاون نیز از این واژه گرفته شده است که به منطقه‌ای کوچکتر از یک شهر و بزرگتر از یک روستا گفته می‌شود.
سیتی	شهر، مدینه، بلاد. ریشه واژه به لغت سیویل ^۴ به معنای مدنی و شهری برمی‌گردد. شهر بزرگ که یک پادشاه یا ملکه به آن عنوان رسمی داده شده است. (مدنیت و رسمیت)
واژه سایت ^۵	از واژه لاتین سیویتاس ^۶ به معنی شهر به ویژه در قالب یک شخصیت حقوقی است. در شکل جدیدتر خود مرکز شهر یا بخش قدیمی تر شهر در یک شهر بزرگ یا به شهرک‌های خاص و اقماری است.
اوربن	ریشه واژه از لغت ارب ^۷ به معنای ناحیه شهری گرفته شده است. شهری، مدنی، مربوط به شهر و در تضاد با روستا واژه اربن در انگلیسی و اربین ^۸ در فرانسوی، از ریشه لاتین اربنیوس ^۹ یعنی شهری و متعلق به شهر و از اربز ^{۱۰} که به شهر رم اطلاق می‌شد، می‌آید.
متروپولیس	کلان‌شهر، پایتخت شهر عمده‌ی کشور یا ناحیه، (یونان باستان) شهر یا سرزمین اصلی کوچ‌نشینان، مادر شهر واژه پلیس ^{۱۱} به معنای نوعی سازمان‌یافتگی ویژه اقتصادی - سیاسی منطبق بر یک فضای خاص است. در یونانی، متروپولیس یعنی مادر شهر و به رابطه‌ی میان شهرها و کلنی‌ها دلالت دارد. شهری بسیار بزرگ که مهمترین شهر یک کشور یا منطقه است (پایتخت)
متاپولیس ^{۱۲}	مرکز و پیرامون بی‌معنی می‌شود و با کپشکان و منظومه مواجه شده و حومه دیگر معنا ندارد. پیشوند متا ^{۱۳} اشاره به سیر تکنولوژی دارد.

^۱ برای بررسی دقیق واژه‌های رایج برای شهر در دوره‌ها مختلف لازم است از دو دسته منابع استفاده شود :

منابع ریشه لغت : منابع لغت شناسی و منابع شهر شناسی که از منابعی نظیر advanced longman , webster و فرهنگ جامع ۶ جلدی آریان پور، انجمن مفاخر

معماری ایران، جورجو آگامین، مترجم: نریمان جهانزاد استفاده شده است.

منابع تاریخ شهر: که از آن جمله می‌توان به کتاب تاریخ شکل شهر، از شارتا شهر و غیره اشاره نمود.

^۲ Village

^۳ Tower

^۴ Civil

^۵ Cite

^۶ Civitas

^۷ Urb

^۸ Urbain

^۹ Urbanus

^{۱۰} Urbanus

^{۱۱} Polis

^{۱۲} در خصوص این طبقه‌بندی نیاز به ذکر است، اگر شهرها را از زاویه مقیاس بنگریم می‌توان این طبقه را مگالاپولیس نیز نامید، در حالیکه در مطالعات دکتر حبیبی، از زاویه فناوری مجازی (هوشمندی) متاپول ها مطرح شده‌اند.

^{۱۳} meta

جدول ۲. اتیمولوژی (ریشه‌شناسی) لغات مرتبط با شهر

لغات مرتبط با شهر	ریشه و معنا فارسی ^۱
روستا / روستاک (به زبان پهلوی)	معرب آن رستاق. رزداق. رزداق یا به معنی بلوک امروزی است هر روستا دارای قرائ و قصبات متعدد بوده است. ده، رزداق، سواد، عرض، مخلاف، هر روستا دارای قراء و قصبات متعدد بوده است.
ده	در پارسی میانه، ده‌آدر پارسی باستان دهیا ^۲ به معنی سرزمین و در اوستا به شکل دخیو آمده است. ده از مصدر دادن است و در گویش مازندرانی «ده» رایج بوده است. قریه، روستا و واحد کوچکی از محل سکناي جوامع که واحد بزرگتر آن شهر و متوسط آن شهرک یا قصبه است.
ولایت	از ریشه والی به معنا حکومت کردن و تسلط داشتن، رجوع به ولایت ^۳ ، حکومت و امارت سلطان، پادشاهی، شهرهایی که یک والی بر آنها حکومت و فرمانروایی دارد. سرزمین و خطه مقام ول پس از مقام نبی قرار دارد.
ولایت	مالک امر شدن و تصرف کردن، سلطان، پادشاهی، شهرهایی که یک والی بر آنها مسلط است.
مدین	در کتاب مقدس، نام یکی از فرزندان ابراهیم و نام سرزمینی که اعقاب او در آن می‌زیستند. شهری است (به عربستان) خرم و بر کران دریا، شهر مدین محل زندگی قوم مدین بود قومی که حضرت شعیب برای هدایت آنان مبعوث شد.
مدینا	به لغت زند و پازند به معنی شهر است و به عربی مدینه گویند، شهر، رجوع شهود به مدینه
مدینه	ج. مدن، مداین شهر، شهرستان، شهر بزرگ، شارستان. فاضله آرمان شهر از شهرهای مهم عربستان سعودی است. این شهر پس از مهاجرت پیامبر اسلام از مکه بدانجا، موقعیت خاصی پیدا کرد و نامش از یثرب به مدینه‌النبی تبدیل یافت.
مصر	پرده و حاجز میان دو چیز، حد میان دو زمین، شهر بزرگ، نام قسمت قدیم پایتخت مصر که پس از احداث قاهره معزیه به شهر جدید یعنی قاهره پیوسته شد و اینک به مجموعه شهر قدیم و جدید قاهره گفته می‌شود.
قصبه	از ریشه قصب، شهر یا معظم شهرها، افضل یا بزرگ شهر، عاصمه و پایتخت (در استعمال امروز، جائیست بزرگتر از ده و خردتر از شهر)، واحد طول
قری	دهی جزء دهستان بخش شهریار تهران. دهی از دهستان گاوکان
قریه	موضعی است، یا رودباری، آبرو دور زمین، یا آبراهه از بالا سوی نشیب، یا ازپشته به سوی مرغزار و باغ. لقب شهر مکه است. وادی است میان شام و مدینه، موضعی است با رودباری، ج قریه
قریه	ده، دیه، دهکده، شهر. هر جایی که مسکن و ماوای مردمان باشد و دارای بناهای چندی بود متصل و پیوسته به هم. ج قری
قریه	چوپهای سوراخ‌دار که در آن سرستون خانه را گذارند. نام دو محله است در بغداد، جایی است مشهور در جبل طی، موضعی است در نواحی مدینه، یکی از مشهورترین روستاهای یمامه است.
سواد	کالبد، کره زمین، زمین خاکی، دیه‌های شهر و حوالی آن روستاها
بلد	هر موضعی از زمین، عامر و آباد باشد یا غیرعامر، خالی از سکنه باشد یا مسکون، و واحد آن بلدة است. زمین.
بلده	هر موضعی از زمین عامر باشد یا عامر، خاک، تراب، زمین، ارض، شهر مانند بصره و دمشق، واحد بلد. قطعه ای از بلد یعنی جزء معین و تخصیص یافته ای از آن چون بصره از عراق و دمشق از شام.
بلده	واحد بلد، ناحیه زمین، ناحیه، شهر، یکی از دهستان های بیلاقی بخش نور، دهی است از دهستان های خرم آباد، مکان - سرزمین
حضيض شهر	فرود، پستی، جای پست در زمین یا پایین کوه سنگ، پستی زمین، نشیب زمین، پستی زمین در دامن کوه از ریشه شتر، خستر (از ریشه خشکی)، مدینه و بلد و اجتماع خانه های بسیار و عمارت بی‌شمار که مردمان در آنها سکنی می‌کنند در صورتیکه بزرگتر از قصبه و قریه و ده باشد. مدینه، بلد، بلدة.

منبع : لغت نامه دهخدا، ۱۳۷۳: ۴۲۹۸ / ۴۲۹۹ / ۴۳۰۰ / ۸۰۱۵ / ۹۹۳۰ / ۱۰۸۹۹ / ۱۲۱۸۳ / ۱۲۸۷۱ / ۱۸۱۵۶ / ۱۸۱۵۷ / ۱۸۵۵۴ / ۱۵۵۲۶ / ۱۵۴۷۲ / ۲۰۵۴۵ / ۲۰۵۴۶ / فرهنگ فارسی، فرهنگ معین، فرهنگ فارسی عمید، دانشنامه عمومی، رستم وندی، ۱۳۸۸

^۱ برای بررسی ریشه لغات مرتبط با شهر دو دسته منابع مورد بررسی بوده است.

۱- منابع ریشه لغات: نظیر لغت‌نامه دهخدا، فرهنگ فارسی، فرهنگ معین، فرهنگ فارسی عمید، دانشنامه عمومی

۲- منابع تاریخ شهر: نظیر کتاب اندیشه ایرانشهری در عصر اسلامی

^۲ Deh

^۳ Dahya

^۴ Daxya

^۵ De

روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو با رویکردی کیفی به بررسی سیر دگردیسی شهرها از بافت سنتی به مدرن پرداخته است. پس از استخراج اصول مرتبط با ارزش‌های انسانی و صفات شهر اسلامی، هر یک از ادوار تاریخی در غرب و مقایسه تطبیقی آنها با ادوار تاریخی ایرانی مورد بررسی قرار گرفته است. سپس از شیوه تحلیل محتوا برای دستیابی به داده‌ها و تحلیل آن‌ها استفاده شده است که برای انجام این کار از روش دلفی در دو راند و نظر سنجی از ۱۰ نفر از متخصصین از میان اساتید و دانشجویان دوره دکتری در رشته شهرسازی بهره گرفته شده است. بدین ترتیب که میزان تحقق هریک از ارزش‌ها در هر یک از ادوار شهری مورد سوال و پژوهش قرار گرفته است. نتایج حاصل از مطالعات فوق مورد تحلیل قرار گرفته است و روندهای صعودی و یا نزولی برای هر کدام از شاخص‌های و معیارهای و دلایل این صعود یا نزول بیان شده است. در انتها نیز با توجه به تحلیل انجام شده و نتایج استخراج شده همچنین توجه به فرصت‌ها و تهدیدهایی که در ادامه سیر تکاملی شهرها وجود دارد، به ارائه راهکارهایی جهت حفظ ویژگی‌های فوق، ضمن تحولات و دگردیسی شهرها اشاره شده است.

یافته‌ها

در این بخش پس از بررسی مبانی نظری به بررسی ارزش‌های انسانی و شاخصه‌های آن در شهر اسلامی، تطبیقی هریک از ویژگی مراحل دگردیسی شهری در ایران و غرب، همچنین بررسی مصداقی شهرهای متناسب با هریک از ادوار تاریخی در ایران و غرب پرداخته شده است.

۱- نگاهی به هویت شهری و تأملی در شهر اسلامی، ارزش‌های انسانی و شاخصه‌های آن

هویت مفهومی است که بر ساختار شهر تاثیرگذار است، مباحث مرتبط با هویت تنها به کالبد شهر مربوط نیست و مباحث اجتماعی، فرهنگی و غیره نیز بر آن بسیار تاثیرگذار است. «بنابراین هنگامی که از هویت شهر سخن گفته می‌شود، از چیزی صحبت می‌شود که در ظاهر و شکل شهر نیست بلکه در شاکله شهر است» (نصر و ماجدی، ۱۳۹۲). «شهر اسلامی شهری است که رفتارهای اجتماعی با مشارکت مردم صورت گرفته و اندیشه و تفکرات مردم را با خود همراه کرده است. در چنین شرایطی است که تعاملات محیطی و محیط تعاملی گسترش می‌یابد» (کلاتری خلیل آباد و همکاران، ۱۳۹۲). با اجماع شاخصه‌های مطرح شده و مطالعات صورت گرفته مفاهیم شهر اسلامی و ارزش‌های انسانی را می‌توان به چند بعد شامل جامعه محوری (اجتماع پذیر بودن، گسترش روابط جهانی)، انسان محوری، خدامحوری و طبیعت محوری دسته‌بندی کرد و شاخصه‌های هر یک نیز به شرح جدول زیر در نظر گرفت. لازم است ذکر شود دسته‌بندی فوق برگرفته از کتاب‌های هویت اسلامی در معماری و شهرسازی و تبیین معماری و شهرسازی مبتنی بر هویت اسلام است که روابط چهارگانه‌ای مبنا کار قرار گرفته است.

۲- بررسی تطبیقی هر یک از ویژگی مراحل دگردیسی شهری در ایران و غرب و مصادیق آن

در این بخش به بررسی هریک از ادوار تاریخی گذشته و ویژگی‌های آن دوره پرداخته شده است. سپس ویژگی‌های متناظر هر دوره در غرب و ایران مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین هر یکی از ادوار تاریخی متناظر با دوره‌ای در غرب در نظر گرفته شده است.

جدول ۳. ابعاد شهر اسلامی و ارزش‌های انسانی و شاخصه‌های آن

بعد جامعه محوری	بعد انسان محوری	بعد خدامحوری	بعد طبیعت محوری
اجتماع پذیر بودن	گسترش روابط جهانی	آرامش و تعامل اجتماعی	طراحی و برنامه‌ریزی همگام با طبیعت
مشاورت امور	ارتباطات از راه دور	روحیه تعاون، همکاری و مشارکت در انسان	عدم تخریب سرمایه های طبیعی
احترام و حقوق متقابل	شکستن مرزهای فیزیکی	امنیت انسانی (جانی، مالی، شخصیتی)	استفاده از انرژی پاک
توجه به توسعه اقتصادی و اجتماعی	دستیابی به جامعه جهانی	اعتماد و حسن نیت	احسان و تقوی
تعریف و تنظیم روابط اجتماعی بر اساس الگوهای دینی استقلال و تساوی مدنی	یکپارچگی کل جوامع	آزادی (عقیده، بیان، مخالفان، انتقاد، تحسین) تربیت شهروند متعهد فضای شخصی و عمومی حریم و خلوت	

جدول ۴. بررسی تطبیقی هر یکی از ادوار تاریخی و معادل آن در ایران و غرب

ادوار تاریخی شهر	شاخصه و ویژگی هر دوره	زمان و ویژگی مشابه این دوره در غرب	زمان و ویژگی مشابه این دوره در ایران
بورگ (مادی) - هخامنشی ایرانی (تمدن اولیه و قرون وسطی غربی)	- فضای شهری به مثابه فضای تماس - درک شهر با تمام حواس - در هم تنیدگی فضای عمومی و خصوصی - پویایی و نظام پیلهوری - رابطه پیوسته با طبیعت	تمدن های اولیه نظیر: سومر، مصر، هند و قرون وسطی ارگانیک بودن، فاقد شهرسازی مدون، حکومت واحد، نظام فئودالی، حصار و دیوار و بازار و کلیسا، در هم تنیدگی فضای عمومی و خصوصی	(۱۶۰۰ قبل از اسلام تا ۱۱۰۰ قبل از اسلام) ۹-۴ قبل از میلاد: ویژگی روستایی - ایلی، پویایی نظام پیلهوری، اجتماع و ساختار فضایی طبقات
تاون (سلوکی) - شار پارتی اشکانی و ساسانی و بخشی از دوران ابتدای اسلام (بعد از قرون وسطی و رنسانس)	- فضای شهری به مثابه فضای نمایش - غلبه دید بر سایر حواس - تعریف معماری با توجه به تناسبات انسان - کمال گرا و ایدئال گرا - ۳- عنصر (صنعتی و نظامی/دولت و ملت / عقلائی و هنر و زیبایی) - تغییر نقش میدان و شکل گرفتن آمد و شد چرخدار - توجه به کالبد	بعد از قرون وسطی: باور به عقل، توجه به ویژگی تمدن یونان و روم، دین پیرایی و علم مداری و توجه به تناسبات	(۱۰۰۰ قبل از اسلام) ۳ ق م: تلفیق فلسفه شرق و غرب، مفهوم میدان و آگورا، شهر دولت+شهر قدرت، توجه به مقیاس انسانی (۱۰۰۰ تا ۴۰۰ قبل از اسلام) ۳ میلاد تا ۳ میلادی: طبقات اجتماعی، روستا مکمل شهر (تلفیق بورگ و تاون است) (۴۰۰ قبل از اسلام تا شروع اسلام) ۳ تا ۷ میلادی: حکومت دیوانی - نظامی، مقوله جهان بینی، حضور دولت (شروع اسلام تا ۴۰۰ بعد از اسلام) ۷ تا ۱۱: کشاورزی، صنعت و بازرگانی، دیوان سالاری، تجدید حیات علمی و ادبی و کمال گرایی، توجه به کالبد (قرن ۸ حکومت های محلی در تضاد زمزمه سیتی) (۴۰۰ تا ۷۰۰ بعد از اسلام) ۱۱ تا ۱۴: آزاد اندیشی، وحدت، توازن و تعادل از اصول مکتب اصفهان، آمد و شد چرخدار
سیتی (قاجار در ایران) (انقلاب صنعتی در غرب)	- فضای شهری به مثابه فضای حرکت - انسان تسلیم شهر - تخریب دیوارهای شهر - شهر آشفته و نامنظم - گویش تصویری - رفتارهای خصوصی در عرصه عمومی	رنسانس: توجه به انسان گرایی و واقع گرایی و خرد گرایی، باور به عقل	(۱۱۶۵ - ۱۲۲۶ اسلام) ۱۷۸۶ - ۱۸۴۷ (قاجار): تحول در مفاهیم تاریخی، تخریب مرز شهر و دیوارهای شهر، وابستگی و مصرفی شدن، عهدنامه ها و تجارت بین المللی (۱۲۲۶-۱۲۷۵ اسلام) ۱۸۴۷-۱۸۹۶ (سبک تهران): گسترش شهر و تخریب دیوارهای کهن، وسایل نقلیه با نقش تفریح، دگرگونی مفهوم خیابان و میدان و ...

اوربن (پهلوی اول و پهلوی دوم در ایران) (عصر روشنگری)	-به وجود آمدن روابط کلان‌شهری -از بین رفتن وابستگی به مکان و محل- گرایی -از بین رفتن حریم در شهر -شهر چرخه تولید و توزیع و مبادله و مصرف - عبور و مرور سریع -جدایی کار از فراغت -نگاه کالبدی و کمی گرایی گسترده	انقلاب صنعتی : استفاده از محصولات انقلاب صنعتی، تغییر در کالبد شهرها، افزایش استفاده از اتومبیل عصر روشنگری: تغییرات بنیادین، اعتماد به علم و پیشرفت، توجه به آینده، شکل‌گیری مفهوم آزادی، فردیت و انتقاد	(۱۳۰۴-۱۳۲۰ اسلام) (۱۹۲۵-۱۹۷۹) پهلوی اول : نوگرایی، دگرگونی در بافت شهر، حرکت وسایل نقلیه، سبک بین‌الملل، رفیع بون اینیه نظیر ساختمان شهرداری و ... (۱۳۲۰-۱۳۵۷) پهلوی دوم : آزادی احزاب، وابستگی به سرمایه داری جهانی، سیاست های دروازه باز (از بین رفتن محل گرایی)، روابط کلان شهری، مصرف گرایی، شهرک سازی
متروپل (معاصر در ایران) (مدرن در غرب)	-فضای شهری به مثابه فضای لذت -ارتباطات سریع السیر -تکه تکه شدن شهر -متمرکز بودن -جهان های دوگانه واقعی و مجازی	مدرن : تغییرات بنیادین سبک بین الملل (جهانی شدن)	شهرهای کنونی بعد از انقلاب تا کنون (قرن ۲۱) ارتباطات سریع در شهرها، شکل‌گیری ارتباطات جهانی شدن
متاپول (مجازی)	-بی معنی شدن مرکز و پیرامون -پیوستگی عملکردی و ناپیوستگی اجتماعی -جهانی فکر کردن و محلی عملی کردن -چندفرهنگی -انسان در شهر به عنوان منبع تولید -جهان های موازی	آینده شهری	آینده شهری

منبع: اقتباس از حبیبی، ۱۳۹۱، ۱-۲۵۲ / پاکزاد، ۱۳۹۵: ۱-۶۵۸

۳- بررسی مصداقی شهرهای متناسب با هریک از ادوار تاریخی در ایران و غرب

در این بخش به بررسی هر یک از ادوار تاریخی گذشته و ویژگی‌های آن دوره پرداخته شده است. سپس ویژگی‌های متناظر هر دوره در غرب و ایران مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین هر یکی از ادوار تاریخی متناظر با دوره‌ای در غرب در نظر گرفته شده است. لازم است ذکر شود دوره‌های ذکر شده را نمی‌توان به صورت کامل به یک بازه مشخص نسبت داد؛ با این وجود به صورت مصداقی و با ذکر مثال در جدول زیر سعی در بررسی زمان وقوع هریک از ادوار در ایران و غرب شده است.

جدول ۵. بررسی مصداقی هریک از ادوار تاریخی در ایران و غرب

ادوار تاریخی	زمان وقوع با این دوره در غرب	نمونه موردی	زمان وقوع با این دوره در ایران	نمونه موردی
بورگ	تمدن اولیه و قرون وسطی	پالمانوا	مادی - هخامنشی	هگمتانه / شوش
تاوان	بعد از قرون وسطی	فرانسه (کاخ ورسای)	سلوکی - شار پارتی اشکانی و ساسانی و بخشی از دوران ابتدای اسلام	اصفهان
سیتی	رنسانس	پاریس دهه ۱۹۰۰	قاجار	سبک تهران در تهران قدیم
اوربن	انقلاب صنعتی و عصر روشنگری	پاریس دهه ۱۹۰۰	پهلوی اول و پهلوی دوم	شهرک‌سازی اطراف شهرها
متروپل	مدرن	نیویورک	عصر معاصر	سبک بین‌الملل در شهرها و حمل و نقل سریع‌السیر نظیر رواج اتوبوس های سریع‌السیر ^۱ و مترو شهری
متاپول	آینده شهری	-	آینده شهری	-

^۱ BRT

بحث

کالبد فیزیکی شهر اسلامی متأثر از مفاهیم معنوی، اجتماعی و اقتصادی است که در بستر زمان و مکان شکل می‌گیرد. رویکرد شهرداری اسلامی متکی بر مؤلفه‌هایی است که بتواند چارچوب معنایی را بیان کند تا پیکره اجتماعی شهر را شکل دهد و مطابق با آن سطح رضایت‌مندی شهروند و جامعه را بالا برد. قدم نهادن به هر دوره تاریخی پیامدهای تازه‌ای برای روند معماری و شهرداری دارد اما نگرش یکسان در هر دوره تاریخی سبب نادیده گرفتن روح شهری می‌شود.

هم‌آمیزی ادوار دگردیسی شهری با اصول شهر اسلامی به روش دلفی تصمیم‌گیری

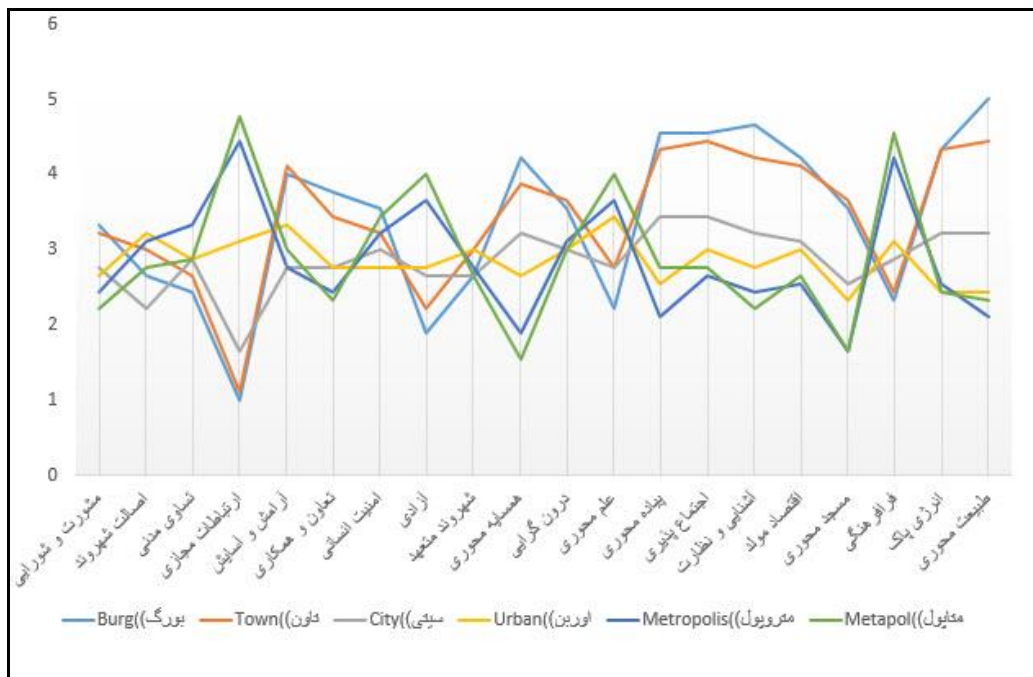
با توجه به نظرات حبیبی، «هم‌اکنون شهر تهران در مفهوم اوربن بوده به طوری که محله‌های شهری تهران، عرصه حضور دیگری است. به‌همین دلیل در این شهر غریبگی و گم‌گشتگی وجود دارد» (حبیبی، ۱۳۹۳). با قراردادن شهر تهران در دوره اوربن می‌توان این مورد را اذعان داشت که به عنوان یک شهر اسلامی در ادواری که مصداق جهانی دارد، باید تلاش شود تا هویت اسلامی و ارزش‌های انسانی حفظ شود. در این پژوهش همزمان با شناسایی و تعیین اعضای پانل و مکاتبه با هر یک از آنان از آنان خواسته شد تا ادوار تاریخی مورد نظر را با شاخصه‌های شهر اسلامی تحلیل و بررسی کنند. هر یک از اصول صفات شهر اسلامی در دوره شهری مورد نظر در ۵ نمره مورد سنجش قرار گرفت. این ۵ نمره (۵=بسیار مرتبط، ۱=ارتباط بسیار کم) میزان ارتباط آن شاخصه را در ادوار مورد بررسی قرار می‌دهد. صاحب‌نظران پس از مطالعه این ادوار، به نمره‌بندی و سنجش آن‌ها پرداختند. جدول اصول مستخرج و نتایج حاصل از آن در قسمت زیر شرح داده شده است.

جدول ۶. اصول و شاخص‌های ارزش‌های انسانی و صفات شهر اسلامی

مشورت و شورایی بودن امور اداره محله و شهر	
اصالت شهروند و تاثیر خواست او در محور شهر	
تساوی مدنی مردم	
ارتباطات مجازی	
آرامش و آسایش فردی و اجتماعی	
تعاون، همکاری و مشارکت در اداره محله و شهر	
برقراری امنیت انسانی (جانی، مالی، شخصیتی)	
آزادی (عقیده، بیان، مخالفان، انتقاد، تحسین)	
تربیت شهروند متعهد	
همسایه‌محوری و تعامل مثبت با همسایگان	
درون‌گرایی و حفظ حریم در خانه	
علم‌محوری، برجستگی نهادهای علمی در شهر	
پیاده‌محوری و اصالت حرکت پیاده	
وجود فضاهای جمعی، اجتماع پذیر (محلی تا شهری)	
آشنایی عمومی با یکدیگر و نظارت اجتماعی	
اقتصاد مولد (به‌جای مصرف‌گرایی و واسطه‌گری)	انسانی - اقتصادی
مسجدمحوری و اصالت مسجد	ماوراءالطبیعت
عدم تاکید بر فرهنگ خاص، حالت فرافرنگی	
استفاده از انرژی پاک	طبیعت
طبیعت‌محوری، ارتباط با طبیعت و فضای سبز در خانه و شهر	

اصول و شاخص‌های ارزش‌های انسانی و صفات شهر اسلامی

نتایج نظرات مستخرج از روش دلفی در نمودار زیر نشان داده شده است. لازم است ذکر شود پس از غربالگری پرسشنامه‌ها و نتایج مستخرج از روش دلفی، نظرات ۹ نفر از متخصصین در نظر گرفته شده است (پرسشنامه فاقد اطلاعات کافی و ناقص حذف گردیده است) و میانگین امتیازات در نظر گرفته شده برای هر یک از اصول در هر دوره به تفکیک ادوار نشان داده شده است.

شکل ۵. امتیاز اصول و شاخصه‌های ارزش‌های انسانی و صفات شهر اسلامی براساس روش دلفی

در ارتباط با اصول و ارزش‌های انسانی صفات شهراسلامی، همانطور که نمودار بالا نیز نشان می‌دهد؛ به ترتیب در شهرهای سنتی روندی طی شده‌است که در قسمت زیر توضیح داده شده‌است. لازم است ذکر شود در این بخش هر یک از دوره‌ها در مقایسه با خود آن دوره مورد بررسی قرار گرفته و امتیازات در آن دوره مورد توجه بوده است. در شهرهای سنتی بورگ، مواردی نظیر ارتباطات مجازی، آزادی، علم محوری و فرافرهنگی بودن دارای کمترین امتیاز و مشورت و شورایی بودن امور، آرامش و آسایش، امنیت انسانی، همسایه محوری، درون گرایی، پیاده محوری و اجتماع پذیری و نظرت و اقتصاد مولد و مسجد محوری و انرژی پاک و طبیعت محوری دارای بیشترین امتیاز است. همچنین در تاون، مواردی نظیر ارتباطات مجازی، آزادی، علم محوری، فرافرهنگی بودن دارای کمترین امتیازات می‌باشد و مواردی نظیر مشورت و شورایی بودن امور، اصالت شهروندی، آرامش و آسایش، تعاون و همکاری، همسایه محوری، درون گرایی، پیاده محوری، اجتماع پذیری، نظرت و اقتصاد مولد، مسجد محوری، انرژی پاک دارای بیشترین امتیاز است. در سیتی نیز، مواردی نظیر اصالت شهروندی، ارتباطات مجازی (که در این دوره نسبت به سایر موارد کمتر بوده است)، مسجد محوری امتیازات کمتر و مشورت و شورایی بودن امور، تساوی مدنی، همسایه محوری، پیاده محوری، اجتماع پذیری، آشنایی و نظرت، اقتصاد مولد دارای امتیاز بیشتری است. همچنین در اوربن این اختلاف امتیازات تا حدودی کمتر شده‌است و مولفه‌ها امتیازات نزدیک‌تری دارند، با این وجود مواردی نظیر پیاده محوری و مسجد محوری دارای امتیاز کمتر و مواردی نظیر اصالت شهروندی، آرامش و آسایش، علم محوری دارای امتیاز بیشتری هستند. در متروپول اما تا حدودی این روند متفاوت است. مواردی نظیر مشورت و شورایی بودن، آرامش و آسایش و تعاون و همکاری، همسایه محوری، پیاده محوری، نظرت، مسجد محوری و طبیعت محوری دارای کمترین امتیاز و مواردی نظیر اصالت شهروندی، ارتباطات مجازی، آزادی، علم محوری، فرافرهنگی بودن دارای بیشترین امتیاز است. در متاپول نیز روند تا حدودی مشابه متروپول است بدین صورت که مواردی نظیر مشورت و شورایی بودن امور، تعاون و همکاری، همسایه محوری، آشنایی و نظرت، مسجد محوری، انرژی پاک دارای کمترین امتیاز و مواردی نظیر ارتباطات مجازی، آزادی، علم محوری و فرافرهنگی بودن دارای بیشترین امتیاز است.

اصول و شاخصه‌های ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی در هر یک از دوره‌ها با توجه به ویژگی این دوره و مقایسه آن با نتایج حاصل از روش دلفی

با توجه به ویژگی‌های ادوار تاریخی در جدول شماره ۴ و اصول ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی ذکر شده در جدول شماره ۶، به نظر می‌رسد با توجه به ویژگی‌هایی از دوره بورگ (نظیر رابطه پیوسته با طبیعت، درهم‌تنیدگی فضای عمومی و خصوصی و درک شهر با تمامی حواس و غیره) اصول و شاخص‌هایی نظیر طبیعت‌محوری و انرژی پاک همچنین مشورت و شورایی بودن امور، آرامش و آسایش فردی، همسایه‌محوری درون‌گرایی، نظرات و اجتماع‌پذیری از جدول شماره ۶ نمود بیشتری در این دوره داشته‌اند و نتایج حاصل از روش دلفی نیز نشان می‌دهد که در این دوره اصولی نظیر طبیعت‌محوری، انرژی‌پاک، اقتصادمولد، اجتماع‌پذیری و نظارت و درون‌گرایی بیشترین امتیاز و در مقابل اصالت شهروندی و تساوی و ارتباطات مجازی و آزادی و شهروند متعهد و علم-محوری و فرافرهنگی بودن کمترین امتیاز را داشته‌اند که نشان‌دهنده انطباق میان آنچه از روش دلفی استخراج شده است با ویژگی‌های این دوره و اصول سازگار با آن می‌باشد. همچنین در خصوص تاوان مشخصه‌هایی نظیر پیاده‌محوری و اجتماع‌پذیری، اصالت-شهروند و تساوی مدنی و مسجدمحوری و طبیعت‌محوری و امنیت‌انسانی نمود بیشتری در این دوره داشته باشند و نتایج حاصل از روش دلفی نیز تا حد بالایی با ویژگی‌های شهرها و پیش‌بینی اصول محقق در آن انطباق داشته است. در خصوص سیتی با توجه به ویژگی‌های دوره تاریخی سیتی، اصولی از ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی نظیر آزادی، تساوی مدنی، پیاده‌محوری و طبیعت-گرایی پررنگ‌تر است. نتایج حاصل از روش دلفی نشان می‌دهد که تقریباً اصول ۲۰ گانه نامبرده شده امتیازات مشابهی داشتند و تفاوت فاحش در امتیازات کمتر به چشم می‌خورد با این وجود طبیعت‌گرایی و انرژی‌پاک و اقتصادمولد، همچنین نظارت اجتماعی و پیاده‌مداری و همسایه‌محوری دارای بیشترین امتیازها و اصالت‌شهروندی و ارتباطات مجازی کمترین امتیازها را داشته است. این موضوع نشان‌دهنده است که از نظر متخصصین امتیازات این دوره در یک حد بینایی قرار داشته است. در خصوص اربن با توجه به ویژگی‌های اربن (مواردی نظیر روابط کلان‌شهری و از بین رفتن وابستگی به مکان و فرد رها شده و منفرد، حمل‌ونقل سریع و جدایی کار از فراغت و غیره) اصولی به‌مانند ارتباطات مجازی، آزادی، علم‌محوری و فرافرهنگی شدن و استفاده از انرژی‌پاک بیشتر نمود داشته باشد. نتایج مستخرج از روش دلفی نیز نشان می‌دهد که امتیازات مولفه‌ها تقریباً در رنج یکسانی هستند. در ارتباط با متروپول نیز با توجه به ویژگی‌های متروپول (مواردی نظیر ارتباطات سریع‌السیر، جهان دوگانه واقعی و مجازی و غیره) انتظار می‌رود، اصولی به‌مانند ارتباطات مجازی، آزادی، علم‌محوری و فرافرهنگی شدن و استفاده از انرژی‌پاک در این دوره نمود بیشتری داشته باشد. نتایج مستخرج از روش دلفی نیز نشان می‌دهد نتایج متخصصین با ویژگی ادوار و با اصول مورد انتظار در این دوره تطابق دارد. همچنین درباره متاپول با توجه به ویژگی‌های متاپول (نظیر جهانی شدن، چندفرهنگی، حضور ایدئولوژی‌های مختلف، شکل‌گیری جهان‌های موازی و غیره) اصولی به‌مانند ارتباطات مجازی، آزادی، علم‌محوری و فرافرهنگی شدن در این دوره نمود بیشتری داشته باشد. نتایج متخصصین با ویژگی ادوار و با اصول مورد انتظار در این دوره تطابق دارد.

مقایسه تطبیقی هر یک از مولفه‌های ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی در هر یک از ادوار براساس نظر متخصصین

به طور کلی می‌توان براساس یافته‌های روش دلفی نتیجه گرفت مولفه‌ها و اصولی نظیر طبیعت‌محوری، انرژی‌پاک، مسجد-محوری، اقتصادمولد، آشنایی و نظارت، اجتماع‌پذیری، پیاده‌محوری، تعاون، آرامش و آسایش، مشورت و شورایی بودن و درون‌گرایی در سیر دگردیسی مراحل شش‌گانه نام برده شده کم‌رنگ شده و در مقابل مولفه‌ها و اصولی نظیر فرافرهنگی شدن، علم‌محوری، آزادی، ارتباطات مجازی، تساوی مدنی در سیر تحول دگردیسی شهرها پررنگ‌تر شده‌اند و در ارتباط با مواردی نظیر شهروند متعهد، امنیت و اصالت شهروندی در سیر تحول و دگردیسی شهرها روند ثابتی دیده نشده است. (در نمودار شماره ۱ نیز میتوان این سیر را مشاهده نمود)

به‌طور کلی می‌توان ادعان داشت که اغلب مفاهیم مربوط به طبیعت‌محوری و خدمات‌محوری و آن بخش از مفاهیم جامعه‌محوری که به اجتماع‌پذیر بودن مرتبط است در دوره‌های نخستین دگردیسی شهرها از منظر حیبی نمود بیشتری داشته و مفاهیم مرتبط با جامعه‌محوری در بخش گسترش روابط جهانی در دوره‌های متاخر دسته‌بندی حیبی بیشتر نمود داشته است و مفاهیم مربوط به انسان‌محوری نیز در ادوار مختلف متفاوت بوده است.

بنابراین باتوجه به کم‌رنگ شدن برخی مفاهیم در دوره‌های متاخر میتوان با ارائه راهکارهایی در راستای این ابعاد، شهر را به سمت فضاهایی هویت‌مند سوق داد. در نهایت این پژوهش به این نکته اشاره دارد که در شهر آینده باید به اصول ارزش‌های انسانی و شهر اسلامی توجه بیشتری شود. می‌بایست فرصت‌ها بستری برای حرکت به سوی اصول شهرسازی اسلامی در نظر گرفته شوند و با دور شدن از تهدیدها در صدد رسیدن به شهرهای جهانی آینده در عین توجه به ارزش‌های انسانی بود.

جدول ۷. بررسی تهدیدها و فرصت‌های پیش‌رو در شهر آینده (شهر مجازی) و ارائه راهکار کلی

وضعیت	فرصت‌ها ^۱	تهدیدها ^۲	ارائه راهکارهای کلی
مسیری به سمت مجازی شدن در آینده	بستر مناسب برای نوآوری تجربه فضاهای مجازی رفاه نسبی اجتماعی	بی توجهی به انسان بحران در تعاملات تقلید کورکورانه از غرب و عدم توجه به ارزشهای الگوهای سنتی	۱- توجه به کیفیات برنامه و طراحی شهری نه صرفاً ساختمان‌سازی ۲- رشد تعامل اجتماعی در محله ۳- عدم توجه بنا به عنوان کالای مصرفی و تجارت ۴- تربیت شهروند خلاق و فراهم کردن بستری برای نوآوری با کمک فضای مجازی ۵- شروع برنامه‌ریزی شهری از محله‌ها و انتقال به مناطق بزرگ‌تر ۶- ایجاد فضاهای شهری برای استفاده توأمان از فضای مجازی و تعامل اجتماعی (اصل جامعه محور)
	صرفه جویی در زمان و افزایش سرعت ورود به دنیای امکانات و ارتباطات	سطحی نگری و عدم توجه به محتوا نفی ارزش‌های الهی و کم رنگ شدن وحدت	۷- مدیریت صحیح در جهت افزایش رفاه شهروند و استفاده از طراحی با رویکرد رفاه محله‌ای (اصل انسان محور) ۸- آموزش توجه به شاخصه‌های الهی با امکانات و ارتباطات مجازی (اصل خدامحوری)
			۹- توجه به طبیعت و استفاده از انرژی‌های پاک در توسعه‌ها آتی ۱۰- توجه به اقتصاد مولد در عین سیر جهانی شدن و شکل‌گیری جهانی در دو سطح حقیقی و مجازی ۱۱- توجه به پیاده‌محوری و حرکت پیاده در شهر ۱۲- توجه به تساوی مدنی در بین شهروندان (تساوی در دسترسی به خدمات حقیقی و مجازی)

نتیجه

مجازی شدن شهر و دور شدن از دنیای واقعی پدیده‌ای غیرقابل انکار و فرآیندی اجتناب‌ناپذیر است که در طرح دگرذیسی شهری حبابی از آن با عنوان متاپول یاد شده است. همانطور که از مجموع نظرسنجی متخصصین (روش دلفی) به‌دست‌آمده در سیر دگرذیسی شهرها توجه به مفاهیمی نظیر طبیعت‌محوری، خدامحوری، جامعه‌محوری در بخشی که مرتبط با اجتماع‌پذیری بوده است، دارای نوسان بوده و به صورت کلی کم‌رنگ شده است. همچنین در خصوص مولفه‌های ذکر شده و دوره‌های بررسی شده براساس تحلیل‌های صورت گرفته، میتوان اصول شهرسازی و انسانی را در سه دسته مورد بررسی قرار داد: دسته اول که در این اصول امتیاز شهرهای سنتی‌تر نظیر بورگ و تاون با امتیاز شهرهای مدرن‌تر نظیر متروپول و متاپول هماهنگ و تقریباً مشابه است، دسته دوم که در آنها امتیازات شهرهای سنتی‌تر نظیر بورگ و تاون از امتیاز شهرهای مدرن‌تر نظیر متروپول و متاپول بیشتر است و دسته سوم نیز که در آنها امتیازات شهرهای سنتی‌تر نظیر بورگ و تاون از امتیاز شهرهای مدرن‌تر نظیر متروپول و متاپول کمتر است.

اصول و شاخص‌هایی نظیر اصالت شهروندی، تساوی مدنی، امنیت انسانی و شهروند متعهد در دسته اول قرار گرفته است. اصول و شاخص‌هایی نظیر مشورت و شورایی بودن، آرامش و آسایش، تعاون و همکاری، همسایه‌محوری، درون‌گرایی، پیاده‌محوری، اجتماع‌پذیری، آشنایی و نظارت، اقتصادمولد، مسجدمحوری، انرژی‌پاک و طبیعت‌محوری در دسته دوم قرار گرفته‌اند و اصول و شاخص‌هایی نظیر ارتباطات مجازی، آزادی، علم‌محوری، فرافرهنگی بودن در دسته سوم جای گرفته‌است.

^۱ Opportunities

^۲ Threats

از مجموع آنچه در این قسمت ذکر شد نیز می‌توان استنتاج نمود که شهرهای سنتی و گذشته نیز فاقد ارزش‌های والای انسانی و اسلامی هستند و نباید در سیر دگردیسی و تبارشناسی شهرها، سیر خطی برای آنها قائل شد؛ بلکه در جهت احیا این ارزش‌ها نگاه به گذشته در عین حرکت به سمت آینده و در نظر گرفتن فرآیندی نه لزوماً به صورت خطی نیاز است.

بنابراین شهرسازان باید به دنبال تکیه‌گاهی مطمئن بوده تا بتوانند شرایط مطلوب را ابتدا برای انسان در شهر فراهم کرده و سپس هویت فراموش شده شهر را نه تنها به آن بازگردانده بلکه در شرایط آینده نیز آن را حفظ کنند. وظیفه شهرسازان و همچنین تمامی شهروندان اسلامی بازگشت به هویت خویش و بازسازی اصول مبنایی بومی و اسلامی است که بر این اساس بتوان تهدیدهای پیش‌رو را به حداقل رساند و از فرصت‌ها نهایت استفاده را به عمل آورد. توجه به کیفیات در برنامه‌ریزی شهری و محله‌ای طراحی-کردن شهر برای افزایش تعاملات انسان در فضاهای شهری، استفاده از رویکردی به نام طراحی با رویکرد رفاه محله‌ای، آموزش روی آوردن به وحدت و یگانگی در همه امور، ساختن شهر از محلات و شروع برنامه‌ریزی شهری از محلات و انتقال آن به مناطق همگی می‌تواند قدمی برای رسیدن به شهری هویت‌مند و خلاق باشند. همچنین توجه به اصولی نظیر مسجدمحوری و اقتصادمولد و نظارت و اجتماع‌پذیری و تعاون و مشورت و شورایی بودن، در کنار توجه به طبیعت‌محوری و استفاده از انرژی پاک که بر اساس نتایج مستخرج از روش دلفی در سیر دگردیسی ۶ گانه کمرنگ شده اند، می‌بایست مورد توجه بیشتری قرار گیرند و طراحی شهرها به گونه‌ای باشد که زمینه فراهم شدن اصول نام برده شده را فراهم کند. به نظر می‌رسد در سیر دگردیسی ۶ گانه شهرها به اصول ارزش‌های انسانی و صفات شهراسلامی چندان توجهی نشده است که نیاز است تا در عین تحولات گریزناپذیر شهرها به این ویژگی‌ها نیز توجه کافی شود و از توجه صرف به کالبد شهرها پرهیز شود، جنبه‌های اجتماعی، طبیعی و ماواءالطبیعت و غیره نیز می‌بایست همواره مورد توجه باشند.

منابع

- ادیبی، حسین. (۱۳۷۰). تعریف شهر. نامه علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۲ (۲)، ۲۲-۳۳
- آریان پور کاشانی، منوچهر. (۱۳۷۷). فرهنگ پیشرو آریان پور (شش جلدی)، نشر الکترونیکی و اطلاع رسانی جهان رایانه انجمن مفاخر معماری ایران، اخبار و مقالات، مقالات معماری و شهرسازی، بازیابی شده در دی ماه ۱۳۹۷
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۹۵). تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران (دوران قاجار و پهلوی). تهران: انتشارات آرمانشهر
- پورسید آقایی، سید مسعود، محمدی منفرد، بهروز. (۱۳۹۱). نقدی بر معیارهای ارزش مداری آرمان شهر تامس مور در کرامت انسانی (با تاکید بر اندیشه مهدویت). مشرق موعود، ۲۳، ۴۳-۷۰
- جورجو آگامبن، ترجمه جهانزاد، نریمان. (۱۳۹۶). متروپلیس، فضا و برنامه ریزی، فضا و دموکراسی، ۵، ۱-۷
- جهانبخش، حیدر، لطفی پور سیاهکلودی، مرتضی، زکی پور، نجمه. (۱۳۹۶). بررسی دگردیسی ماهیت قلمرو کُنش‌گری، همگانی از شهر ایرانی -اسلامی تا شهر معاصر ایرانی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۳۰، ۳۱-۴۱
- حبیبی، محسن. (۱۳۹۳). نخستین همایش ملی جامعه معماری و شهر، پژوهشکده معماری و شهرسازی شبستان، تهران
- حبیبی، محسن. (۱۳۹۴). نشست طرح دگردیسی و پایایی مفهوم شهر، دانشگاه علم و صنعت، تهران
- حبیبی، سید محسن. (۱۳۹۴). دگردیسی و پایایی شهر و مفهوم آن، صفه، ۲۵ (۱)، ۳۵-۴۶
- حبیبی، سید محسن. (۱۳۹۱). از شار تا شهر. تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن تفکر و تائر، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا، انتشارات دانشگاه تهران
- خدای پور، اکرم، دولت آباد، امین، دامیده، رضا. (۱۳۹۲). جستاری بر دگردیسی، پایایی و حضور مرمت شهری در دگرگونی سیمای شهرها، مقاله منتشر شده در کنفرانس معماری و شهرسازی و توسعه پایدار (با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار)، موسسه آموزش عالی خاوران مشهد
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). لغت نامه دهخدا. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ریاضی، ابوالحسن. (۱۳۹۲). شهر پدیده ای میان رشته ای. مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، ۶ (۱)، ۱۰۱-۱۱۵
- رستم ونندی، تقی. (۱۳۸۸). اندیشه ایرانشهری در عصر اسلامی. تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر.
- ستاری سار بانقلی، حسن. (۱۳۹۰). سطح بندی شهر در کلام پیامبر اسلام (ص). مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۳ (۳)، ۴۷-۵۵
- صارمی، علی اکبر. (۱۳۷۸). جایگاه معماری ایران در جهان امروز. مجله آبادی. (۲۷ و ۲۸)
- فکوهی، ناصر. (۱۳۸۳). انسان شناسی شهری. تهران: نشر نی

- کالنتری خلیل آباد، حسین، وحقی، مهدی، دادخواه، محسن. (۱۳۹۲). مؤلفه های اجتماعی الگوی شهرسازی ایرانی و اسلامی. *نقش جهان*، ۱۷(۱)، ۲۶-۱۷
- کاویانی پویا، حمید. (۱۳۹۶). بررسی عوامل تاریخی بنیاد شهرها با رویکرد به شهرهای ایران و میانرودان، پژوهش های تاریخی، ۹(۴)، ۷۳-۹۰
- کیومرث هون و جان رنه شورت، ترجمه: اسدی، ایرج (۱۳۸۸). شهر و اقتصاد، بخش ویژه مفهوم و ابعاد اقتصاد شهری. *اقتصاد شهر*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، (۱)، ۱۶-۲۳
- نصر، طاهره، ماجدی، حمید. (۱۳۹۲). نگاهی به مقوله هویت در شهرسازی. *معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۱۱، ۲۶۹-۲۷۷
- نقی زاده، محمد. (۱۳۸۹). تأملی در چیستی شهر اسلامی. *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، ۱، ۱-۱۴
- نقره کار، عبدالحمید، حمزه نژاد، مهدی، رنجبر کرمانی، علی محمد. (۱۳۸۸). *درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی*. شرکت طرح و نشر پیام سیما
- نقره کار، عبدالحمید، حمزه نژاد، مهدی، رنجبر کرمانی، علی محمد. (۱۳۹۷). *تبیین معماری و شهرسازی مبتنی بر هویت اسلامی-ایرانی*. قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین.

References

- Adibi, H. (1991). City Definition. Social science letter, *Humanities and Cultural Studies Institute*, 2(2) 22-33, (in Persian)
- Ascher, F. (2007), Multi Mobility, Multi Speed Cities, in *Places*, 19(1), 35-41, Retrieved 2019, from <http://escholarship.org/uc/item/80j6x3gt>
- Aryanpour Kashani, M. (1998). Aryanpour's Leading Culture. Six Volumes, Electronic Publishing & Information World Computer, (in Persian)
- Iranian Architectural Society, News and Articles, Architecture and Urbanism Articles, Retrieved December 2018. (in Persian)
- Dehkhoda, A. (1994). Dictionary of Dehkhoda. Tehran, University of Tehran Press & Publishing Institute, First Edition of New Course, (in Persian)
- Fakuhi, N. (2004). *Urban Anthropology*. Tehran: Ney Publishing, (in Persian)
- Giorgio Agamben, translation Jahannadz, N. (2017) Metropolis. *Space and Planning, Space and Democracy*, (5), 1-7, (in Persian)
- Jahanbakhsh, H., Lotfipour Siahkollaroodi, M., Zakipour, N. (2017) A Survey of the Transformation of the e Nature of the acting Realm of the Universe from the Iranian-Islamic City to the Contemporary Iranian City, *Iranian Islamic Studies Journal*, (30) , 31-41, (in Persian)
- Khodamipour, A., Dolatabad, A., Damideh, R. (2013). A Survey on Metamorphosis, Reliability and Presence of Urban Restoration in Urban Landscape Transformation, Architecture and Urban Development and Sustainable Development (Focusing on Native to Sustainable Architecture), Khavaran Higher Education Institute of Mashhad, (in Persian)
- Kalantari Khalil Abad, H., Vahghi, M., and Dadkhah, M. (2013). Social components of Iranian and Islamic urban, *Journal of the Naghshe Jahan*, 4(1), 17-26, (in Persian)
- Kaviani, P., H. (2017). Investigating Historical Factors of Cities Foundation with an Approach to Iranian and Miyanroodan Cities, *Journal of Historical Research*, 9 (4), 90-73, (in Persian)
- Kim, yong-Hyun and Short, R. John, Translated by: Asadi, Iraj (2009), City and Economics, Special Section on the Concept and Dimensions of Urban Economics. *Humanities and Cultural Studies Institute*, (1), 16-23
- Habibi, S.M. (2012). *From Shar to City, A Historical Analysis of the Concept of the City and its Physical Dimension of Thought and Effect*, University of Tehran, Faculty of Fine Arts, Tehran University Press, (in Persian)
- Habibi, M. (2014). First National Conference on Architecture and Urban Society. Shabestan School of Architecture and Urban Studies. Tehran, (in Persian)
- Habibi, M. (2015). Meeting of the metamorphosis plan and the reliability of the city concept. University of Science and Technology. Tehran, (in Persian)
- Habibi, S. M. (2015). Transformation and Reliability of the City and Its Concept, *Safeh*, 25 (1), 35-46. (in Persian)
- Lefebvre, H., (2011) Dissolving city, planetary metamorphosis, *Environment and Planning D: Society and Space* 2014, 32, 203 – 205
- Nasr, T., and Majedi, H. (2013). Regard on the issue of identity in urbanization. *Arman Shahr Architecture and Urbanism*, 11, 269-277, (in Persian)

- Naghizadeh, M. (2010). A Reflection on the Islamic City. *An Iranian-Islamic Studies*. 1, 1-14, (in Persian)
- Noghrekar, A., Hamzinejad, M., Ranjbar Kermani, A. (2009). *An Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urban Planning*. Payam Sima Publishing Company, (in Persian)
- Noghrekar, A., Hamzinejad, M., Ranjbar Kermani, A. (2018). *Explaining Architecture and Urban Design Based on Islamic-Iranian Identity*. Qazvin: Qazvin University Jihad Publications, (in Persian)
- new-york location Retrieved 2016 from www.parliamenttutors.com/locations/NY/New-York
- Pakzad, J. (2016). *History of Urban and Urbanization in Iran (Qajar and Pahlavi Periods)*. Tehran: Armanshahr Publications, (in Persian)
- Poursid Aghaei, S. M., Mohammadi Monfared, B. (2012). A Critique on the Orbital Value Criteria of the Ideal City of Thames Moore in Human Dignity (with Emphasis on Mahdism Thought), *Mashregh mood Journal*, 6 (23), 43 -70 , (in Persian)
- Riyazi, A. (2013). City of Interdisciplinary Phenomenon. *Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 6(1), 101-115, (in Persian)
- Rostam Vandi, T. (2009). *Iranshahri Thought in the Islamic Era*. Tehran: Amir Kabir Publications Institute. (in Persian)
- Saremi, A.A. (1999). The place of Iranian architecture in today's world. *Abadi Magazine*. (27, 28) , (in Persian)
- Andre le notre: The great gardener of Versailles Retrieved 16/1/2020 From <https://jeanmarcfray.com/2019/06/11/andre-le-notre-the-great-gardener-of-versailles/>
- Palmanova image Retrieved 2016 from www.memolition.com/2014/06/03/palmanova-worlds-most-perfect-shaped-city
- Old map paris 1900 (5 Nov 2017) Retrieved 2016 from <http://www.oldmapsofparis.com/map/1900>
- dictionary.abadis Retrieved 16/1/2020 from <https://dictionary.abadis.ir/fatofa/%D9%85%DA%AF%D8%A7/>
- Longman Retrieved 16/1/2020 from <https://www.ldoceonline.com/dictionary>
- Webster Retrieved 16/1/2020 from <https://www.merriam-webster.com/dictionary>